

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

УДК 78 (477) "19"

Тетяна Медвідь, старший викладач кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка,
вчитель-методист ЗОШ №18 м. Стебника

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито дидактичні проблеми розвитку загальної музичної освіти у школах України у 80-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: реформа школи, поглиблене вивчення музики, навчальні плани, програми.

Додатки 3. Літ. 10.

Постановка проблеми та аналіз публікацій. За час існування обов'язкової шкільної музичної освіти нагромаджено великий досвід у галузі теорії та практики музично-естетичних дисциплін. Зокрема, у 80-ті роки ХХ століття було зроблено багато позитивних кроків, внесено чимало докорінних змін у систему масової музичної освіти. Тому, вихідною умовою даного дослідження стала ідея теоретичного обґрунтування історико-методологічної бази музичного навчання у середніх загальноосвітніх закладах України в цей період.

У 80-ті роки питання дидактики на уроках музики в загальноосвітній школі розкривали у своїх працях як молоді дослідники, науковці, так і вчителі-практики. Зокрема, структуру уроку та проблеми навчального процесу висвітлювали Г. Бриль (1981), В. Лужний (1984), Л. Хлебникова (1986). Практичне застосування відносного методу сольмізації у молодшій ланці школи пропагували Л. Білас (1984), А. Верещагіна (1984, 1987), З. Жофчак (1984, 1987). Про педагогічну ситуацію сприйняття та активізацію уваги школярів під час уроку музики йшла мова у статтях Т. Плесніної (1980, 1983), Р. Реви (1982), О. Ростовського (1982, 1983, 1987), Л. Воеводіної (1987). Роль хорового співу у розвитку гармонійного слуху дитини обґрунтовували Г. Ананенко (1981), С. Гладка (1981), В. Бабій (1987). Питання комплексного впливу різних видів мистецтва на школярів висвітлювали Т. Талденко (1980), О. Рудницька (1981). Завдання реформи загальноосвітньої школи в галузі музично-естетичних дисциплін та особливості нових програм з музики розкривала в науково-методичних виданнях Л. Хлебникова. Цікавими є статті про творчу діяльність та імпровізацію на уроках музики Н. Вишнякової (1981), І. Гадалової (1981), Л. Коваль (1981), О. Крамчанинової (1981), М. Гейченко (1983), З. Жофчака (1984); про музично-ритмічні рухи та гру на дитячих

музичних інструментах у молодшій і середній ланці школи – К. Самолдіної (1980), М. Вовк (1982, 1983), Р. Амлінської (1983). Комплекс музично-дидактичних ігор, головоломок, кросвордів, чайнвордів, криптограм, шифрограм та інших завдань для активізації мислення школярів на уроках музики подає М. Батицький (1988). Таким чином, у системі шкільної музичної освіти науково-методична література охоплювала широке коло проблем.

Мета статті. Проаналізувати державні нормативні документи в галузі шкільництва, наукові статті, педагогічні праці, видані у 80-ті роки ХХ століття і розкрити тогочасний стан загальної музичної освіти в Україні та проблеми її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Завдання Міністерства освіти України у цей період полягало в тому, щоб розробити перспективу школи майбутнього, а саме – підготувати матеріальну і психолого-педагогічну базу для вступу до школи всіх дітей з шести років, а згодом – для переходу учнів на п'ятиденний навчальний тиждень. З 1977 року був нагромаджений чималий досвід роботи з шестилітніми дітьми у *підготовчих* класах: досліджено обсяг, структуру і зміст навчально-виховної роботи, виявлено ефективні форми та методи проведення уроків, підготовлено нові педагогічні кадри та багато іншого.

Для *підготовчих* класів на 1980/81 н.р. (Додаток 1) був затверджений навчальний план, в якому для предмету “Музика, спів, ритміка” було відведено 2 години на тиждень (на 1 годину менше, ніж у 1977 – 1979 роках). Тривали заняття 45 хвилин [3, 11].

Діти, які вступали до школи з семи років і не були залучені до *підготовчих* класів, а також шестирічки після завершення першого року навчання займалися згідно типового навчального плану, в якому для предмету “Музика” було відведено 1 годину на тиждень від *першого* до *сьомого* класу. У II півріччі *сьомого* класу цей предмет до типового плану не входив [3, 7].

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Додаток 1

Навчальний план підготовчих класів середніх загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання на 1980/81 навчальний рік

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень
1.	Українська мова	5
2.	Російська мова	3
3.	Математика	3
4.	Ознайомлення з навколишнім	3
5	Фізична культура	4
6	Конструювання	2
7	Малювання і ліплення	2
8	Музика, спів, ритміка	2

Навчалися учні за однаковими програмами та рівень знань тих школярів, які займалися у *підготовчих* класах був значно вищий.

Програма з предмету “Музика” для учнів 1 – 3 класів за 1981 рік, яка діяла до 1987/88 н.р., включала три розділи: хоровий спів, слухання музики, музичну грамоту і практичні навички з сольфеджіо. Згідно програмних вимог під час хорового співу та слухання музики учні повинні були поступово оволодівати музичною грамотою. Розвиток музичного слуху, ритмічного відчуття, навичок читання нотного тексту відбувався на основі абсолютного, або відносного методу сольмізації. На допомогу педагогам загальноосвітніх шкіл було видано два посібники з урахуванням специфіки конкретних методів сольмізації:

- А. Верещагіна, З. Жофчак “Методика викладання музики на релятивній основі у 1 класі”;

- В. Лужний “Методика викладання музики в 1 класі”.

Для учнів було надруковано відповідні підручники:

- А. Верещагіна, З. Жофчак “ЗО-ВІ-ЙО. 1 клас”;

- В. Лужний “Музика. 1 клас”.

Хоча **програма** для учнів 1 – 3 класів включала лише три розділи у пояснювальній записці вказувалося: “Крім того, слід широко використовувати рухи під музику, елементи танцю, виконуючи які, учні вчать передавати свої почуття в рухах, органічно пов’язаних з музикою, що значною мірою сприяє розвитку ритмічного відчуття, музикальності, поліпшенню координації рухів, формуванню постави, ходи” [9, 87].

Своєрідною проекцією на вимоги навчальної **програми** була структура уроку музики, яка передбачала органічну єдність окремих компонентів – хорового співу, музичної грамоти і слухання музики. Але українські педагоги та науковці шукали нові форми вдосконалення навчально-виховного процесу, оскільки розуміли,

що важливе значення мав не лише кінцевий результат – набуті знання, навички, уміння, – а й сам процес їх засвоєння, пов’язаний з певним інтелектуальним напруженням, викликаним постановкою проблемних запитань та пошукових завдань. Л. Хлебникова у статті “**Дидактичні основи уроку музики**” (1982) писала: “Сучасна дидактика надає великого значення підвищенню активності учнів у навчально-виховному процесі. Для цього вчитель так повинен налагодити цей процес, щоб він сприяв вихованню у школярів ініціативи і самостійності, міцному і глибокому засвоєнню знань, розвитку спостережливості, пам’яті і творчої уяви” [10, 7]. На цьому ж наголошував З. Жофчак у статті “**Імпровізація на уроках музики в загальноосвітній школі**” (1984). Треба зазначити, що музичне навчання в школах не обмежувалося уроками музики. Різноманітні форми його застосовувалися в позаурочний час (участь у шкільному хорі, оркестрі, різноманітних вокальних та вокально-інструментальних ансамблях, організація творчих зустрічей з композиторами та діячами музичного мистецтва, лекцій-концертів тощо).

Заслужувала також схвалення багаторічна робота артистів Київського державного академічного театру опери та балету УРСР імені Т.Г. Шевченка, які в школах і профтехучилищах проводили “Уроки прекрасного”. Крім того, відбувалися щорічні “Тижні музики” для дітей та юнацтва, які дозволяли оцінити досягнення, намалювати плани на майбутнє, визначити перспективні шляхи роботи.

У 1984 році розпочалася **реформа загальноосвітньої та професійної школи**, серцевиною якої було удосконалення навчально-виховного процесу. Передбачалося не тільки скоротити дидактичний матеріал і зробити його доступним, а й організувати навчання таким чином, щоб учні одержали повноцінну середню освіту на достатньо високому рівні. І в цьому

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Додаток 2

Навчальний план
середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання
на 1986/87 навчальний рік (*перехідний*)

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень по класах										
		1-й клас 4-річної початкової школи	3-річна початкова школа			IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
			I	II	III							
19	Іноземна мова	-	-	-	-	4	3	2	2	1	1	1
20	Образотворче мистецтво	2/1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
21	Музика	2	1	1	1	1	1	1	1/0	-	-	-
22	Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2

значну роль мали відіграти дисципліни музично-естетичного циклу. Крім того, у реформі підкреслювалося, що успішне розв'язання завдань навчання і виховання молоді залежить від учителя, його професійної майстерності, ерудиції та культури. Тому, особливо гостро стояло питання підвищення кваліфікації вчителів. Важливу роль у цій справі надавали Інститутам удосконалення освіти та відповідним факультетам вищих навчальних закладів. Серйозну увагу також приділяли поширенню передового педагогічного досвіду з метою суттєвого підвищення якості навчання. На сторінках науково-методичних видань вчителі-практики описували свої здобутки, вчені та науковці давали поради щодо організаційної перебудови навчально-виховного процесу.

У квітні 1984 року вийшла постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів “Про подальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді та покращення умов роботи загальноосвітньої школи”. Результатом її виконання був наказ МО СРСР від 25.01.1985 року “Про затвердження правил прийому дітей шестирічного віку в 1 клас загальноосвітньої школи”, в якому йшла мова про те, що навчання дітей чотирирічної початкової школи може бути організовано як в загальноосвітній школі, так і в дитячому садку, тобто там, де створені умови для занять, харчування та відпочинку дітей [4, 3 – 4].

На виконання Основних напрямів реформи загально-освітньої і професійної школи з 1 вересня 1986 року було забезпечено організований перехід до систематичного навчання дітей шестирічного віку та опубліковано рішення Колегії Міністерства освіти УРСР “Про перехід на нові навчальні плани і програми середньої загальноосвітньої школи”.

Дані додатку 2 свідчать, що у *першому* класі 4-річної початкової школи для предмету “Музика” відводилось 2 години на тиждень, у всіх інших класах – 1 година. Предмет “Ритміка”, який учні *підготовчих* класів опановували спільно з музикою був перенесений у так звану варіативну частину навчального плану як факультативне або додаткове заняття (1 година на тиждень). У *першому* класі 3-річної початкової школи, до якої вступали діти з семи років, предмет “Музика” проводився 1 раз на тиждень. Уроки в *першому* класі тривали 35 хвилин, у всіх інших класах – 45 хвилин [5, 8].

Головне управління шкіл спільно з НДІ педагогіки перевіряли стан навчання і виховання першокласників у всіх областях України. У доповідній записці Колегії МО УРСР “Про підсумки навчально-виховної роботи в перших класах чотирирічної початкової школи за 1986/87 навчальний рік відповідно до вимог шкільної реформи” зазначалося, що педагогічні колективи шкіл, органи народної освіти за допомогою базових підприємств та установ здійснили необхідні організаційно-педагогічні заходи щодо переходу на нову структуру загальноосвітньої школи: “Зміцнено навчально-матеріальну базу шкіл і дошкільних закладів: обладнано 14,2 тис. класних; 13,7 тис. ігрових; 14,1 тис. спальних кімнат; 7,9 тис. спортивно-ігрових майданчиків” [6, 6]. Курсову перепідготовку для роботи з шестирічними дітьми пройшли понад 32 тисячі педагогів. Було вдосконалено навчально-тематичні плани курсів підвищення кваліфікації, налагоджено їх практичну спрямованість. Поряд з цим, у доповідній записці було вказано і на ряд недоліків щодо організації навчальної діяльності з шестирічними учнями. Недостатньо

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

використовувалися засоби активізації пізнавальної діяльності школярів ігровими методами, у тому числі, й на уроках музики. Як правило, переважали фронтальні форми навчання, а не індивідуальні чи групові, тобто, не застосовувався диференційований підхід до дітей. Серйозним порушенням у роботі шкіл було й те, що уроки музики у початкових класах часто проводили класоводи, які не мали належної музичної освіти.

З метою програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу своєчасно були розроблені нові навчальні програми для початкових класів, видано підручники та посібники, методичні та дидактичні матеріали для шкіл з українською, російською, молдавською, польською і угорською мовами навчання. На допомогу вчителям опубліковано методичні рекомендації щодо організації навчання і виховання шестирічок, орієнтовне календарне планування з усіх предметів, для 1 – 2 класів надруковано методичні листи.

У 1986/87 н.р. викладання музики в 1 – 4 класах чотирирічної початкової школи та у 5 – 7 класах основної школи здійснювалось згідно нових програм видавництва “Радянська школа” (1986). Лише в 1 – 3 класах 3-річної початкової школи вчителі музики працювали згідно програм 1985 року. Обидві програми згодом отримали назву “традиційних” і майже не відрізнялися від попередніх. У зв’язку з тим, що у 1986/87 н.р., як і раніше, не було передбачено уроків музики у II півріччі *сьомого* класу, матеріал, який був запропонований у нових програмах на відповідний період, МО УРСР рекомендувало перенести у позакласну роботу, або використати його в процесі вивчення споріднених тем [7, 14 – 15].

Одним із досягнень у сфері музичної освіти у 80-ті роки можна вважати наказ МО УРСР від 21.05.1986 року **“Про затвердження Положення і навчальних планів шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням навчальних предметів”**. Згідно цього **Положення** була можливість організації класів з поглибленим вивченням одної навчальної дисципліни, наприклад, музики, або різних предметів гуманітарного чи природничо-математичного циклу. Відкривалися вони з ініціативи педагогічної ради школи за погодженням із Міністерством освіти УРСР. Треба зазначити, що згідно попереднього **Положення** про школи (класи) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням навчальних предметів (1974) рішенням Колегії МО УРСР від 15.05.1975 року було відкрито експериментальні класи з поглибленим вивченням музики, в яких уроки музики проводилися тричі на тиждень. У 1981/82 н.р.

таких шкіл уже було сімнадцять і щороку їх кількість зростала.

Важливу роль у вирішенні дидактичних завдань відігравав вибір форм і методів навчання, особливо в молодших класах. Саме для розвитку музичного слуху застосовувався метод відносної (ладової) сольмізації, в ефективності і перевагах якого сьогодні вже немає потреби переконувати. Про це писали А. Верещагіна у статті **“Активна музична діяльність як основа формування особистості в школах з поглибленим вивченням музики”** (1984), Л. Білас – **“З досвіду викладання музики в Стебницькій експериментальній середній школі №6”** (1984).

Викладання дисципліни, що вивчалася поглиблено, здійснювалося за спеціальними навчальними програмами. Зокрема, програма для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики була запропонована у 80-ті роки З. Жофчаком, і згодом, із змінами та доповненнями, у 1991 році затверджена Міністерством освіти України.

На виконання наказу МО СРСР від 16.01.86 р. **“Про Типове положення про школи (класи) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням навчальних предметів”** були затверджені *перехідні* навчальні плани (*Додаток 3*) на 1986/87 навчальний рік [7, 16].

З даних таблиці спостерігаємо, що музика у першому класі 4-річної школи вивчалась 2 рази на тиждень, у всіх інших класах – тричі. Оскільки час, що виділявся на поглиблене вивчення профільюючих предметів складався з основних та факультативних годин, в примітці до навчального плану зазначалося, що у *восьмих* класах (2 год. на тиждень) та у *дев’ятих – десятих* класах (3 год. на тиждень) вивчення музики проводиться факультативно. І лише в 1988/89 н.р. предмет “Музика” у *восьмому і дев’ятому* класах був перенесений з факультативних занять до основних навчальних дисциплін і проводився двічі на тиждень [8, 27].

Крім того, була організована позаурочна робота в школах з поглибленим вивчення музики (індивідуальні заняття із вокалу, гри на інструменті, участь в хорових гуртках, вокально-хореографічних ансамблях, оркестрах народних інструментів тощо). Таким чином, середні загальноосвітні школи, а також школи-інтернати з поглибленим теоретичним і практичним вивченням окремих навчальних предметів створювалися відповідно до вимог Основних напрямів реформи загальноосвітньої і про-фесійної школи при наявності кваліфікованих кадрів та не-обхідної навчально-матеріальної бази.

Згідно наказу МО УРСР від 17.06.1987 р. **“Про**

**РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ
В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

Додаток 3

Навчальний план
для шкіл і класів з українською мовою навчання
і поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики
на 1986/87 навчальний рік (перехідний)

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень по класах							
		1-й клас 4-річної початкової школи	3-річна початкова школа			IV	V	VI	VII
			I	II	III				
14	Іноземна мова	-	-	-	-	4	3	2	2
15	Образотворче мистецтво	2/1	1	1	1	1	1	1	-
16	Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2
17	Музика	2	3	3	3	3	3	3	3

навчальні програми для загальноосвітніх шкіл на 1987/88 н.р.” предмет “Музика” можна було вивчати, користуючись двома програмами [6, 15]:

- програмою НДІ педагогіки України (“традиційною”);

- адаптованим для українських шкіл варіантом програми Д. Кабалецького, який був укладений авторським колективом (З. Бервецький, Р. Марченко, О. Ростовський, Л. Хлебникова) за тематичним принципом на основі музично-педагогічної концепції російського композитора і педагога та розробленої ним експериментальної програми.

У 1988 році вийшов наказ МО СРСР від 26 травня цього року “Про введення п’ятиденного навчального тижня для дітей шестирічного віку та учнів початкових класів”. На той час це був дуже прогресивний крок, оскільки учні початкових класів мали можливість більше часу проводити з батьками, знайомитися з природою, включатися в ігрову діяльність, відвідувати екскурсії, театри, концерти тощо.

Висновки. Підводячи підсумок даного дослідження, можемо сказати, що у 80-ті роки стан музичної освіти у середніх навчальних закладах України зазнав деяких позитивних змін. Та все ж був ще ряд проблем, які вимагали свого вирішення і які, безумовно, порушувалися на шпальтах періодичних фахових видань в наступні роки.

1. Верещагіна А. Активна музична діяльність як основа формування особистості в школах з поглибленим вивченням музики / А. Верещагіна // Музика в школі: Збірка статей. – К.: Музична Україна, 1984. – Вип. 10. – С. 3 – 7.

2. Жофчак З. Імпровізація на уроках музики в загальноосвітній школі / З. Жофчак // Музика в школі: Збірка статей. – К.: Музична Україна, 1984. – Вип. 10. – С. 30 – 32.

3. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1980. – № 10. – Травень. – 32 с.

4. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1985. – № 13. – Листопад. – 32 с.

5. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1986. – № 6. – Березень. – 32 с.

6. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1987. – № 15. – Серпень. – 32 с.

7. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1986. – № 19. – Жовтень. – 32 с.

8. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К.: Радянська школа, 1988. – № 11. – Червень. – 32 с.

9. Программы средней общеобразовательной школы. 1 – 3 кл. / за заг. ред. Г. Гончарука – К.: Радянська школа, 1981. – 240 с.

10. Хлебникова Л. Дидактичні основи уроку музики / Л. Хлебникова // Музика в школі: Збірка статей. – К.: Музична Україна, 1982. – Вип. 8. – С. 3 – 10.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012